

Tiden före 1965

Ett fritt forum – inget »regeringsorgan«

När man ser på debatten om samhälls- och förbundsfrågor i Läkartidningen 1925–1965 finns det skäl att påminna om den tidens förutsättningar. Den ansvarige utgivaren och redaktionskommittén, som kunde stoppa olämpliga artiklar, var »inbäddade« i Läkarförbundets ledning. Nya signaler kom 1937: »Så viktig är kollegernas rätt till det fria ordets bruk att inget avkall på den är försvarligt. Det finns inget lämpligare forum att diskutera kårens angelägenheter i.«

■ När man ser på debatten om samhälls- och förbundsfrågor i Läkartidningen 1925–1965 finns det skäl att påminna om den tidens förutsättningar. Den ansvarige utgivaren och redaktionskommittén, som kunde stoppa olämpliga artiklar, var »inbäddade« i Läkarförbundets ledning. Denna ville naturligtvis ogärna visa att läkarna var splittrade i viktiga frågor. Dessutom var kåren ganska liten och auktoritetsbunden.

Visserligen skulle tidningen sedan starten stå öppen för »diskussioner inom alla områden för läkarens intresse« [1]. *Gottfrid Törnell*, redaktör och förbundssekreterare 1925–1930, gav emellertid andra signaler. I ledaren »Läkarkårens enighet utåt« manades olika läkargrupper att samråda med sekreteraren innan de yttrade sig i en aktuell fråga. Slutklämmen var: »En viss åsiktstukt innebär inget åsiktstvång« [2].

Inlägg från skilda meningsriktningar välkomnades däremot av *J P Edwardson* och *Gustaf Myhrman*, tongivande i redaktionen från 1937 till 1949. »Så viktig är kollegernas rätt till det fria ordets bruk att inget avkall på den är försvar-

ligt.« Eftersom Läkartidningen är en för »obehörig insyn relativt skyddad plats« finns det inget lämpligare forum att diskutera kårens angelägenheter i, förklarades det [3].

Kårdisciplin

Dag Knutson, ansvarig utgivare 1949–1964, hade en helt annan syn på takhöjden för den kollegiala debatten. Läkarna fick inte utåt framstå som splittrade, det krävdes kårdisciplin:

»Tidsandan bjuder att en strid skall avblåsas redan innan den brutit ut. Truppernas underhåll kostar för mycket...« [4, 5].

Var gränsen för fri debatt då gick illustreras av ett ärende i Läkarförbundets arkiv. Redaktionskommittén hade i början av 1962 vägrat publicera en insändare, där en praktiserande läkare klaggjorde att han vägrade att betala extra avgift till Läkarförbundets reservfond. Centralstyrelsen konstaterade att detta stred mot ett beslut av fullmäktige, något som medför uteslutning ur förbundet, och refuserade därför manuskriptet.

Gränserna testas

Redan ett par år efter tidningens start klaggjordes att anonyma inlägg skulle refuseras; det gör mer intryck om kritikern öppet träder fram. Personliga angrepp mot kolleger liksom (parti)politiska inlägg skulle inte heller tryckas. Under 1940-talet testades gränserna.

I Läkartidningen gav en landsortsläkare »indiskreta kommentarer till importfrågan« [6]. Han anklagade Medicinalstyrelsens chef *J Axel Höjer* för osvenskhet, för att kupppartat ha försökt

»Så viktig är kollegernas rätt till det fria ordets bruk att inget avkall på den är försvarligt.«

få läkare som flytt från nazismen in i svensk sjukvård och över huvudet taget för att försöka socialisera den svenska läkarkåren. Höjers tidigare kontakter med Socialistiska medicinarföreningen drogs också upp, en förening som insändaren betecknade som »kryptokommunistisk mullvadsorganisation«. (Sakfrågan har tidigare belysts i Läkartidningen [7].)

Tarvligheter mot person

Flera insändare protesterade mot att tidningen släppt igenom ett inlägg med tarvligheter mot person; personligt misstänkliggörande och åsiktsförföljelse hör inte hemma i en saklig debatt [8]. Tonen i debatten läkare emellan hade »hastigt försimplats«, vilket »kan ge näring åt klagomål över att läkarna har begränsade vyer, litet allmänt bildningsintresse och att deras inflytande i samhället är oproportionerligt stort i förhållande till deras allmänna kulturnivå« [8].

Redaktören *Gustaf Myhrman* såg dock debatten som ett »uppsvickande oväder«, som inte hotade läkarnas anseende: »Folk respekterar en tillbörlig vrede, men betraktar med misstro att den ene fågelskådaren ler alltför älskvärt mot den andre« [9]. Och sak och person

Författare

Yngve Karlsson

Redaktör *Yngve Karlsson*, med dr h c, var medarbetare i Läkartidningen 1980–1999 som redaktionschef och samordnare i den medicinska redaktionen.

kan aldrig skiljas när ledningen för en institution kritiseras [10].

Att skapa opinion

Journalistiskt sett var artikeln med de »indiskreta kommentarerna« effektiv. Den återgavs helt eller delvis av ett femtiotal tidningar och kommenterades av ett trettiotal. Antagligen nådde budskapet minst 100 000 läsare; sådant skapar opinion, hävdade Myhrman. Den allmänna opinionen är en enorm maktfaktor, och för att nå den är det viktigt att pressen lärt sig uppmärksamma tidningen därför att den innehåller intressanta saker, publicerade så att de märks [10].

»En viktig uppgift för Svenska läkartidningen måste vara att föra opposition...« – den »får aldrig slappna; den måste alltid vara beredd, stridslysten och slagfärdig«, skrev Myhrman [11].

Ambitionen var att det budskap kåren genom intern debatt utkristalliserat skulle nå allmänheten via tidningen och dagspressen. Men det skulle ske selektivt och på läkarnas villkor. Åtskilliga artiklar försågs med markeringen »Återgivande i pressen undanbedes«. Det gällde t ex

en artikel som visade att anmärkningsvärt många medicine studerande hade aktiv tuberkulos, liksom när förbundets VD diskuterade en kraftig upp-taxering av Stockholmsläkarnas inkomster.

Till och med förbud mot citering förekom. När *Gunnar Inghe* protesterade mot att förbundet i ett remissyttrande indirekt anklagat honom och hans socialläkarkollega i Stockholm för att låta partipolitiska hänsyn påverka deras medicinska arbete markerade redaktionskommittén att »Återgivande, helt eller delvis, i pressen får ej ske« [12-14].

»Löjeväckande«, kommenterade Dagens Nyheter, som tyckte att både remissyttrandet och sättet att publicera kritiken på tydde på dåligt omdöme – men DN refererade inte sakfrågan [15].

Presskommentarer i stället för ledare

Bortsett från prenumerationsanmälan förekom inte ledare i tidningen förrän 1927, och då endast under ett år. Någon gång var adressen politiker och myndigheter, exempelvis när förbundet krävde att en ny chef för Medicinalstyrelsen måste vara läkare. I regel refererades förbundets utredningar och remissytt-

randen, och samhällsinformationen dominerades av summeringar av beslut i riksdagen, Medicinalstyrelsen etc.

Från 1940 till 1965 gav också korta osignerade kommentarer till pressklipp uttryck för förbundets eller redaktörens åsikter i aktuella sjukvårds- och läkarfrågor. Avdelningen, som återkom i nästan varje nummer, startade med referat av vad pressen 1940 skrev om den brännbara frågan om läkarimport [16]. Endast en del av de första bidragen till avdelningen var signerade (av Gustaf Myhrman).

Facklig information

Till och med 1924 publicerade Läkartidningen protokoll från Läkarförbundets möten, men därefter gavs de ut som års-

des. Det hade aldrig redovisats att Knutson ett år tidigare valts till förbundets ordförande. Fullmäktigemötena nämndes inte, inte ens när ett extramöte fällde ett viktigt förslag till överenskommelse om den öppna vården vid landstingets sjukhus. »Begravning i stillhet, icke ett ord i Läkartidningen.« Också nya riktlinjer för förbundets omorganisation hade mörklagts. Och »Meddelanden från läkarförbundet« var, månadsvis försenade, föga upplysande i sak.

»Av Waldenströms ord frestas man nästan att tro, att läarkåren formligen skulle stå törstande efter fackliga nyheter, medan en skugggrädd ledning genom olika sorters 'mörkläggning' skulle söka utestänga den från dessa nyheter. I själva verket har såväl genom Läkar-

”
En anledning till att stridsfrågorna inte syntes så mycket i tidningen var en lojal strävan från förbunds- och tidningsledningen att låta Läkartidningen vara ett fritt forum, att inte låta tidningen bli ett »regeringsorgan« där förbundsledningens ståndpunkter propageras och oppositionen bekämpas. »Det har stundom fordrats åtskillig självövertvinnelse för ledningen att avstå från förmånen att utnyttja tidningen.«

bok, som medlemmarna fick beställa. Förbundets inre arbete började bli känsligt, men sekreteraren skulle orientera om det viktigaste i tidningen som »Meddelanden från läkarförbundet«. Denna avdelning gjorde dock från mitten av 1930-talet ett uppehåll på tio år. När den återkom motiverades det med att man måste överbrygga svealget mellan den centrala ledningen och periferin (dvs medlemmarna), som inte kunde ha samma överblick som ledningen [17, 18].

Öppen kritik mot bristen på förbundsinformation i tidningen kom i mitten av 1940-talet, som svar på en provocerande artikel av Dag Knutson [4]. Han klagade över att kårens anseende var i stadig sjunkande, läkarna var dåliga fackföreningsmedlemmar, kåren var splittrad så att den ena delen föreföll bekämpa den andra, och medlemmarnas lojalitet var det klena beställt med.

Svaret lät inte vänta på sig. *Johan Waldenström* såg Knutsons inlägg som ett försök att tysta den obstinata Lasarettsläkarföreningen och efterlyste en livlig diskussion om fackliga frågor, en diskussion uppmuntrad av en ledning utan »konfidentiell« skugggrädsla [19]. Informationsbristen exemplifiera-

tidningen som direkt genom förbundets kansli ett mycket stort informationsmaterial distribuerats. Men den dystra sanningen är att flertalet läkare står likgiltiga inför det«, replikerade Myhrman, som också skrev att det var fullmäktige som inte ville ha referat från sina möten.

»Inget regeringsorgan«

En anledning till att stridsfrågorna inte syntes så mycket i tidningen var en lojal strävan från förbunds- och tidningsledningen att låta Läkartidningen vara ett fritt forum, att inte låta tidningen bli ett »regeringsorgan« där förbundsledningens ståndpunkter propageras och oppositionen bekämpas. »Det har stundom fordrats åtskillig självövertvinnelse för ledningen att avstå från förmånen att utnyttja tidningen«, slutade Myhrman [20].

I förbundets verksamhetsberättelse – som 1946 för första gången trycktes i tidningen – försäkrades att den fackliga informationen redan förbättrats [21], men bristen blev inte botad. Nya brister lades till de gamla. Tidningen anklagades t ex för »information i snigelfart« – då man »av utrymmesskäl« väntat tre

veckor med att publicera ett viktigt förhandlingsavtal [22, 23].

Grundproblemet tycks dock ha varit att förbundets ledning kommit i otakt med samhället. När man på 1950-talet satte sig emot import av läkare för att minska bristen anklagades förbundet för att på senare tid främst ha sökt skydda förmenta skräintressen och använda »argument som för alla som sysslar med dessa frågor framstår såsom fullständigt orimliga. Detta medför att statmakerna inte kunna taga hänsyn till läkarförbundets i och för sig många gånger berättigade synpunkter« [24].

Kritiken ledde till att fullmäktige 1961 beslöt aktivera förbundets informations- och PR-verksamhet, inklusive Läkartidningen, men först 1963 tillsattes utredarna, ledda av den nyvalde ordföranden *Lars Werkö*. En utrednings- och informationsavdelning hade då skapats [25], och i slutet av året hämtades *Gunnar A Olin* från Astra-koncernens PR-avdelning för att bli förbundets informationssekreterare, PR-man samt facklig redaktör för Läkartidningen [26]. (Vad omläggningen innebar speglas i intervjuer med *Gunnar Olin* och medicinske redaktören *Gunnar Birke* i detta nummer.)

Förbund i blåsväder

Lars Werkö, som var arkitekten bakom Läkartidningens omläggning 1965, förklarar bakgrunden:

– Läkarförbundet var i blåsväder, eftersom ordföranden *Dag Knutson* var i direkt motsatsställning till, som han uttryckte det, det s k samhället. Journalister betraktade han som mindre vetande personer, som stod lägre än några andra, och han vägrade uttala sig för dem. I Läkartidningen fanns egentligen inte något om förbundet, trots att *Knutson* var utgivare. Debatten lyste med sin frånvaro, vilket kan ha berott på att utgivarens närmast »diktatoriska« stil inte uppmuntrade till meningsutbyte. Men traditionen var också att motsättningar inom kåren, mellan t ex yngre läkare och överläkare, skulle lösas internt, i fullmäktige och centralstyrelse.

Det var viktigt att visa läkarna att deras förbund spelade en betydelsefull roll. Stor vikt lades vid Läkartidningen som PR-organ, ett språkrör för att sprida läkarnas synpunkter i den allmänna debatten. Stödet för en förnyelse kom främst från *Sylfs* representanter i centralstyrelsen, som *Nils Ternér*, *S Åke Lindgren* och *Bo Hjern*, vilka alla gick vidare till en administrativ karriär, *Hjern* som VD i förbundet.

Men det fanns ett motstånd mot förändringar, vilket fick *Lars Werkö* och *Gunnar Olin* att som en motattack göra

en rundresa till de största svenska annonsörerna, dvs läkemedelsföretagen. Turnén var framgångsrik. Omläggningen innebar också i övrigt ett lyft, tidningen fick fler läsare även utanför läkarkåren, och annonsinkomsterna gjorde det möjligt att successivt förstärka redaktionen.

Werkö var först mer skeptisk till *Olin*s förslag om en annan turné – till chefredaktörerna för tongivande dagstidningar:

– Det kändes först som en säljresa, som att vara handelsresande för silkesstrumpor. Men jag blev förvånad över hur uppskattande alla var mot tidningen, säger *Werkö*.

– För att förbättra relationen mellan läkare och massmedier lade *Gunnar Olin* och jag också upp några två- eller tredagarskurser i bl a Stockholm, Gävle och Malmö. Fem–sex läkare och lika många journalister var med vid varje tillfälle, mest journalister från landsortstidningar. Man tog upp några specifika frågor och lade upp ett rollspel kring hur redaktionen på en kvällstidning arbetade med ett medicinskt nyhetstelegram som kom tidigt på morgonen. Det blev populärt, men det tog slut strax före 1968, eftersom journalisterna då ansåg att de inte skulle påverkas av läkarna. Också förbundets initiativ att lista läkare som var villiga att snabbt kommentera medicinska nyheter rann ut i sanden.

Gynnsamt klimat

Klimatet för att lansera Läkartidningen var gynnsamt. Flödet av medicinska nyheter var stort, sjukvården präglades av optimism, och i massmedierna fanns det få specialiserade medicinjournalister. Med sina proffsigt presenterade artiklar blev Läkartidningen därför en flitigt utnyttjad primärkälla – Sveriges mest citerade tidning under åtskilliga år.

Korta ledare, som inte sällan angrep massmedier för »övertramp«, visade också läkarna att deras förbund var vaket och gav viss uppmärksamhet utanför kåren. Det ledde till att *Gunnar Olin* 1966 fick stora journalistpriset för en betydande journalistisk insats vid omdaning- en av Läkartidningen, varigenom ett »viktigt medicinskt vetenskapligt material gjorts tillgängligt för läsare utanför fackmännens krets«.

Referenser

1. Anmälan. Allmänna svenska läkartidningen 1903;1:1-2.
2. Läskarkårens enighet utåt [ledare]. Svenska läkartidningen 1927;24:1-2.
3. Anmälan. Svenska läkartidningen 1938; 35:1-3, 1939;36:1-3 och 1940;37:1-3.

4. *Knutson D*. En vädjan. Svenska läkartidningen 1946;43:317-21.
5. *Knutson D*. Kring en milstolpe. Svenska läkartidningen 1964;61:4196-207.
6. *Andersson O*. Indiskreta kommentarer till importfrågan. Svenska läkartidningen 1940;37:1144-50.
7. *Käärik U*. »Läkarimporten« återkommande debattämne på 1930-talet. Överskott på läkare främsta motivet för svenskt motstånd. Läkartidningen 1999;96:5114-8.
8. *Silfverskiöld N*. Diskussionen i importfrågan. Svenska läkartidningen 1940;37: 1306-11.
9. *Holmgren I*. Synpunkter på polemiken. Svenska läkartidningen 1940;37:1503-4; med kommentar utan rubrik av *Myhrman G*.
10. *Myhrman G*. Att skriva i Läkartidningen. Svenska läkartidningen 1940;37:1285-8.
11. *Myhrman G*. Några synpunkter på tidningens uppgift. Svenska läkartidningen 1941: 38;47-9.
12. Remissyttrande av Sv läkarförbund. Ang kompetensfordringar m m för socialläkare. Svenska läkartidningen 1946;43:3094-8.
13. *Inghe G*. Några reflexioner med anledning av Läkarförbundets remissyttrande om socialläkarna. Svenska läkartidningen 1947: 44:258-65.
14. Läkarförbundets verkställande utskott. Kommentar till dr *Inghe*s artikel. Svenska läkartidningen 1947;44:265-6.
15. Pressreferat. Publicistiskt omdöme. Svenska läkartidningen 1947;44:383-4.
16. Pressreferat i läkarimportfrågan. Svenska läkartidningen 1940;37:1374-6.
17. Meddelanden från läkarförbundet. Svenska läkartidningen 1925;22:534.
18. Meddelanden från läkarförbundet. Svenska läkartidningen 1945;42:187.
19. *Waldenström J*. »En vädjan«. Svenska läkartidningen 1946;43:597-602.
20. *Myhrman G*. Läkartidningen och den fackliga informationen. Svenska läkartidningen 1946;43:669-71.
21. Läkarförbundets verksamhetsberättelse 1946. Svenska läkartidningen 1946;43: 3226.
22. *Berg G*. *Sylfs* ledare. Svenska läkartidningen 1962;59:3257.
23. *Nyström B*. Information i snigelfart. Svenska läkartidningen 1962;59:3335.
24. *Lundgren PG*. Läkarbrist. Svenska läkartidningen 1958;55:2826-30.
25. Sveriges läkarförbunds verksamhet 1962–63. Svenska läkartidningen 1963;60: 2233-78.
26. Informationssekreterare i Sveriges Läkarförbund. Svenska läkartidningen 1963;60: 2845.